

ΕΙΡΗΝΗ και ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ: Από την Αγία Γραφή στη σύγχρονη ιεραποστολή

«Οί Προκαθήμενοι καί οί Αντιπρόσωποι τών Αγιωτάτων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν...ἐπαναβεβαιουῦμεν...τήν ἐπιθυμίαν ἡμῶν ὅπως, παρά τās οίασδήποτε δυσκολίας, συνεχίσωμεν τούς θεολογικούς διαλόγους μετά τών λοιπῶν Χριστιανῶν, ὡς καί τούς διαθρησκειακούς διαλόγους, ἰδιαίτέρως μετά τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καί τοῦ Ἰσλάμ, δοθέντος ὅτι ὁ διάλογος ἀποτελεῖ τόν μόνον τρόπον ἐπιλύσεως τῶν μεταξύ τῶν ἀνθρώπων διαφορῶν, ἰδιαίτέρως εἰς μίαν ἐποχήν, ὡς ἡ σημερινή, κατά τήν ὁποίαν αἱ παντοῖαι διαιρέσεις, περιλαμβανομένων καί ἐκείνων ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας, ἀπειλοῦν τήν εἰρήνην καί ἐνότητα τῶν ἀνθρώπων».

Στο παραπάνω απόσπασμα από το Μήνυμα της τελευταίας Σύναξης των Προκαθήμενων των Ορθοδόξων Εκκλησιῶν (12/10/2008 § 13γ), η αναγκαιότητα της αντιμετώπισης της απειλής της ειρήνης τονίζεται με τρόπο που δεν επιδέχεται αμφισβήτηση, ακόμη και με την στήριξη και την προώθηση των διαθρησκειακών διαλόγων.

Κάτι τέτοιο, βέβαια, αποτελεί μείζον ζήτημα και σε αυστηρά επιστημονικό, πολιτικό, κοινωνικό, θεολογικό, αλλά σχετικά πρόσφατα και ιεραποστολικό επίπεδο. Αν όμως η αναγκαιότητα αυτή – ιδιαίτερα μετά την 11^η του Σεπτεμβρίου του 2001 και τον αλήστου μνήμης αψυχολόγητο πόλεμο κατά της τρομοκρατίας – παρουσιάζεται σε πολιτικό και κοινωνικό κυρίως επίπεδο ως αυτονόητη, δεν συμβαίνει το ίδιο και με την αποδοχή του σε θεολογικό, αυστηρά επιστημονικό, και κυρίως ιεραποστολικό επίπεδο. Το ζήτημα της ειρήνης και της δικαιοσύνης, ιδιαίτερα στον χώρο της χριστιανικής ιεραποστολής, αλλά και τον θεολογικό διάλογο σε διαχριστιανικό επίπεδο, πέρασε από πολλές συμπληγάδες, τις οποίες πολύ σύντομα, σχεδόν τηλεγραφικά, θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε, αφού πρώτα αναφερθούμε στις βιβλικές καταβολές του όλου ζητήματος, αλλά και την λειτουργική του έκφραση στην μακραίωνη Ορθόδοξη παράδοση.

Ἦδη ἀπό τήν Π.Δ. ἡ «εἰρήνη» συσχετίζεται με ὅ,τι καλό και ἀγαθό ὑπάρχει γιά τόν ἀνθρώπο· με κάθε εὐδαιμονία, τόσο πνευματική ὅσο και υλική. Παντού ἡ εἰρήνη παρουσιάζεται δεμένη με τή γενικότερη κοινωνική εὐτυχία, εἶναι δηλαδή συνάρτηση τῆς δικαιοσύνης («δικαιοσύνη και εἰρήνη κατεφίλησαν», Ψλ 84/85:10). Εἶναι χαρακτηριστικό πως ἡ εβραϊκή λέξη *shalom* (εἰρήνη) σημαίνει ὅτι κάποιος εἶναι ἀνέπαφος, ολοκληρωμένος, πλήρης (Ἰώβ), ὅτι κάτι που ἀρχισε ολοκληρώθηκε (Α΄ Βασ 9,25), ἢ ὅτι οἱ ἐκκρεμότητες ἀποκαταστάθηκαν, ὅτι ἕνα χρέος ἐξοφλήθηκε. Ἡ ἐννοια τῆς εἰρήνης στήν Αγία Γραφή γενικά δέν σημαίνει μόνο τήν ἀπουσία τῶν κακῶν τοῦ πολέμου, ἢ ἀκόμη τήν εἰρωνική γιά τα σημερινά δεδομένα ἀρχαία ἐλληνική ἀντίληψη, τὸ μεσοδιάστημα δηλαδή μεταξύ δύο πολέμων. Σημαίνει γενικά κάθε ἀγαθό, κάθε πλούτο, κάθε εὐτυχία, σωτηρία, δόξα. Ουσιαστικά δηλαδή σημαίνει τήν ἐσχατολογική ἀποκατάσταση τοῦ κόσμου στήν ἀρχι-

κή του τάξη, την τάξη της ειρήνης και της δικαιοσύνης. Έχει μεγάλη σημασία ότι αυτοί που μετέφρασαν την Π.Δ. στα ελληνικά (οι Ο΄) απέδωσαν με τη λέξη «ειρήνη» όλα τα αγαθά και τις ελπίδες της ανθρώπινης ζωής που περιέκλειε η εβραϊκή λέξη *shalom*.

Στους Ψαλμούς αναφέρεται: «ζήτησον την ειρήνην και δίωξον αυτήν» (Ψλ 33/34:14), «μετά των μισούντων την ειρήνην ήμην ειρηνικός» (Ψλ 110/120:7), ενώ επανειλημμένες είναι οι διαβεβαιώσεις ότι ο Θεός «κρινεί την οικουμένην εν δικαιοσύνη», (Ψλ 9:4, 56/57:4, 95/96:19, 97/98:2), «η δικαιοσύνη δικαιοσύνη εις τον αιώνα» (Ψλ 118/119:42), ενώ μακαρίζονται οι «ποιούντες δικαιοσύνην» (Ψλ 105/106:3).

Θα πρέπει, όμως, να σταθούμε ιδιαίτερα στο κήρυγμα των Προφητών για ειρήνη και δικαιοσύνη. Ο συσχετισμός αυτός της ειρήνης με τη δικαιοσύνη παρουσιάζεται ανάγλυφα στα προφητικά βιβλία, αφού την πατρίδα των προφητών την απειλούσε συνεχώς ο πόλεμος. Συνέδεσαν λοιπόν την ειρήνη με την επικράτηση της δικαιοσύνης στις σχέσεις των ανθρώπων μέσα στην κοινότητα του Ισραήλ, προσευχόμενοι στο Θεό: «ειρήνην δός ημίν» (Ησ 26:12). Οι προφήτες αναπτύσσουν αυτή τους τη διδασκαλία παίρνοντας αφορμή από την πολιτική των βασιλιάδων του Ισραήλ και των συμβούλων τους, των γνωστών ψευδοπροφητών, που συνέδεαν την ειρήνη με διάφορες συμμαχίες (και κατά συνέπεια οικονομικές εξαρτήσεις) τότε με την Αίγυπτο ενάντια στους Ασσύριους και Βαβυλώνιους και τότε αντίστροφα. Μια τέτοια πολιτική ήταν τρομερά πολυδάπανη και αναπόφευκτα οδηγούσε στην οικονομική αφαίμαξη του λαού και την αλλοτρίωσή του από την παραδοσιακή του πίστη και τις θρησκευτικές, ηθικές και πολιτιστικές του αξίες. Αντίθετα για τους προφήτες η ειρήνη είναι, ανάμεσα στα άλλα, συνάρτηση της κοινωνικής δικαιοσύνης: «καί ἔσται τὰ ἔργα δικαιοσύνης εἰρήνη, καί κρατήσει ἡ δικαιοσύνη ἀνάπανσιν... καί κατοικήσει ὁ λαός αὐτοῦ ἐν πόλει εἰρήνης» (Ησ 32:17εξ. Βλ. και λίγο παρακάτω «γενέσθω δη ειρήνη και δικαιοσύνη», 39:8).

Η εσκεμμένη, βέβαια, αποστασία των αρχόντων και η αδικαιολόγητη πνευματική αδράνεια του λαού έκαναν τους προφήτες να προαναγγείλουν μία νέα εποχή, όπου ο βασιλιάς του λαού του Θεού, ο Μεσσίας δηλαδή, θα είναι «ἄρχων εἰρήνης» (Ησ 9:5. Ζαχ 9:9εξ), και το χαρμόσυνο ἄγγελμα, που αυτός θα φέρει στον κόσμο «εὐαγγέλιον εἰρήνης» (Ναούμ 2:1). Χαρακτηριστική είναι η διατύπωση του προφήτη Ιεζεκιήλ που περιγράφει την πανηγυρική και νικηφόρα έκβαση του αγώνα που αναλαμβάνει ο Θεός της ειρήνης και της δικαιοσύνης:

«Καί διαθέσομαι τῷ Δαβὶδ διαθήκην εἰρήνης καί ἀφανιῶ θηρία πονηρά ἀπό τῆς γῆς... καί κατοικήσουσιν ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῶν ἐν ἐλπίδι εἰρήνης, καί γνώσονται ὅτι ἐγὼ εἰμὶ Κύριος ἐν τῷ συντρίψαι μέ τόν ζυγόν αὐτῶν, καί ἐξελοῦμαι αὐτούς ἐκ χειρὸς τῶν καταδουλωσαμένων αὐτούς... καί ἀναστήσω αὐτούς εἰς φυτὸν εἰρήνης» (Ιεζ 34:24εξ βλ. και 34:25).

Σ' αυτήν τη νέα κατάσταση πραγμάτων τ' ἄρματα του πολέμου θα μετατραπούν σε αλέτρια και τα όπλα σε δρεπάνια. «Καί συγκόψουσιν τὰς μαχαίρας αὐ-

τῶν εἰς ἄροτρα καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα» (Ησ 2:4), τα φονικά δηλαδή όπλα σε παραγωγικά εργαλεία.

Σε μια τέτοια πραγματικότητα αναφέρεται και ο ύμνος των αγγέλων κατά τη γέννηση του Ιησού («Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη», Λουκ 2:14), όπως επίσης και η περιγραφή (λίγο πριν από τη διήγηση της γέννησης) της πραγματικής αποστολής του Μεσσία. Γράφει λοιπόν ο ευαγγελιστής Λουκάς στο τέλος της προσευχής του Ζαχαρία, ότι ο Μεσσίας θα κατευθύνει «τούς πόδας ὑμῶν εἰς ὁδόν εἰρήνης» (Λουκ 1:79). Επομένως σε τέτοιο υπόβαθρο πρέπει να κατανοηθεί γιατί ο Χριστός μακαρίζει τους ειρηνοποιούς: «Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται» (Ματθ 5:6).

Πολλοί χριστιανοί λησμονούν πως βασική χριστιανική διδασκαλία είναι η αναδημιουργία, η παλιγγενεσία. Δεν υπάρχουν δύο κόσμοι, αλλά ένας που έχει ιστορία, αρχή, περιπέτεια, πτώση και αποκατάσταση στην αρχική του πορεία, πάντα με έγνοια και πρόνοια, αλλά και αγώνα, για την διατήρηση της κτιστής δημιουργίας. Η ζωή του ανθρώπου κατανοείται ως μια θρησκευτικής και ηθικής φύσης περιπέτεια του ανθρώπινου γένους, που έμμεσα επηρέασε τη φυσική του ζωή και το περιβάλλον: «τῇ γάρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη», λέει ο απόστολος Παύλος, για να διαβεβαιώσει αμέσως μετά: «ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς» (Ρωμ 8:20-21). Ο κόσμος δημιουργήθηκε όχι για να οδηγηθεί σε κάθε λογής ολοκαύτωμα ή σε οικολογική καταστροφή, αλλά για να ζήσει ειρηνικά. Η διατύπωση του Παύλου είναι σαφής: «Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε, ἰδοὺ γέγονεν καινὰ τὰ πάντα» (Β΄ Κορ 5:18). «Καὶ εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινὴν» (Αποκ 21:1), συμπληρώνει ο προφήτης της Αποκάλυψης.

Σε ένα τέτοιο ακριβώς πλαίσιο πρέπει να κατανοηθεί και η ομολογία «αὐτὸς γάρ (ὁ Χριστὸς) ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν» (Εφ 2:14). Η ειρήνη του Χριστού, για την οποία κάνει λόγο η Κ.Δ., δεν έχει μόνο πνευματική ή εσχατολογική σημασία· κυρίως έχει ιστορική και κοινωνική διάσταση. Βέβαια, οι συγγραφείς της Κ.Δ. βλέπουν τον άνθρωπο υποδουλωμένο σε υπερκόσμιες αντίθετες δυνάμεις (στις λεγόμενες «ἀρχές καὶ ἐξουσίες τοῦ αἰῶνος τούτου»), αποκομμένο από τις ζωοποιές θεϊκές δυνατότητες, επιρρεπή στην καταπίεση, στο παράλογο, στο άδικο, στο φαύλο. Ο «αἰὼν οὗτος» της Κ.Δ. κυριαρχείται από ένα βάνανσο δεσπότη, τον κύριο και θεό της Ρώμης, και όχι από τον Θεό, που «τοσοῦτον ἠγάπησε τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκε, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀποληται ἀλλ' ἔχει ζωὴν αἰώνιον» (Ιω 3:16). Είναι φανερό η διάσταση που υπάρχει ανάμεσα στον Θεό και στον κόσμο, ανάμεσα στις δυνάμεις του «πνεύματος» και τις δυνάμεις της «σαρκός». «Τὸ γάρ φρόνημα τῆς σαρκός», γράφει ο απόστολος Παύλος, «θάνατος, τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος ζωὴ καὶ εἰρήνη» (Ρωμ 8,6).

Η παύλεια περί ειρήνης διδασκαλία για να γίνει κατανοητή είναι ανάγκη να ξεκαθαριστούν οι εξής βασικές αλήθειες: (α) Το γνήσιο και ορθόδοξο χριστιανικό φρόνημα δεν διάκειται αρνητικά, ή ακόμα και αδιάφορα, απέναντι στην ιστορία· είναι μέσα στη φύση της Εκκλησίας η εμπλοκή στα πράγματα του κόσμου. (β) Ο αυθεντικός χριστιανισμός δεν είναι ατομοκεντρικός. Ως κεντρική έννοια δεν έχει το μεμονωμένο άτομο, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι παραγνωρίζει την ιδι-

αιτερότητα του κάθε ανθρώπου. Κεντρική του διάσταση είναι η εκκλησιολογική· ενδιαφέρεται δηλαδή για τον άνθρωπο ως σύνολο, ως κοινότητα, σε σχέση και κοινωνία με τους άλλους. (γ) Ο γνήσιος χριστιανισμός είναι καθολικός, αποβλέπει δηλαδή στον όλον άνθρωπο ως ενότητα, δεν τον ξεχωρίζει σε ανώτερα και κατώτερα στοιχεία. Όποιος κατανοεί αυτή την καθολικότητα του ανθρώπου, δεν αποφεύγει τα προβλήματα της εποχής του, τις έγνοιες δηλαδή και τις υποχρεώσεις που επιβάλλει η ιστορική πραγματικότητα, για να βρει μια δήθεν εσωτερική ειρήνη και γαλήνη.

Αν, λοιπόν, δεν υπάρχει διχασμός ανάμεσα σε έξω και έσω άνθρωπο δεν μπορεί παρά να εκφράσει την ειρήνη και την δικαιοσύνη, που του δωρίζει το Άγιο Πνεύμα, ως δράση ειρηνιστική, ως κινητοποίηση ενάντια στην αδικία, τον πόλεμο, τους εξοπλισμούς, τον αφανισμό της γης και του περιβάλλοντος, αφού όλα αυτά στρέφονται ενάντια στην πίστη και την ελπίδα του.

Στην προς Εφεσίους επιστολή διασώζεται μια κλασική διατύπωση περί ειρήνης με άμεση αναφορά στην χριστολογία. «Αὐτός γάρ ἔστιν (ἐνν. ὁ Χριστός) ἡ εἰρήνη ἡμῶν». Όπως και σε πολλές παρόμοιες θεολογικές αναφορές του αποστόλου Παύλου, έτσι και η περί ειρήνης διδασκαλία του παρουσιάζεται ως συνάρτηση της χριστολογίας. Σε ορισμένους κύκλους της Εκκλησίας, δυστυχώς, διαπιστώνεται έντονη παρανόηση και παρερμηνεία του νοήματος του γενικού χριστιανικού αξιώματος, ότι «ο Χριστός είναι η ειρήνη του κόσμου». Σε σημείο μάλιστα να εσωτερικοποιείται το αίτημα της ειρήνης, κάτι που ουσιαστικά ισοδυναμεί με άρνησή της. Κι αυτό, παρά το γεγονός ότι σ' ολόκληρη την ιστορία του χριστιανισμού, ο σχεδόν αποκλειστικός χώρος στον οποίο γινόταν λόγος και εκδηλώνονταν ειλικρινές ενδιαφέρον για την ειρήνη, μέσα από συνειδητή λειτουργική και εκπαιδευτική διαδικασία, ήταν αναμφίβολα ο εκκλησιαστικός.

Το καίριο λοιπόν ερώτημα, πέρα από τις όποιες και όσες δίκαιες ή άδικες κατηγορίες για την κατά καιρούς στάση της Εκκλησίας απέναντι στον πόλεμο (ευλογίες των όπλων, ανοχή στον ένοπλο αγώνα, και ουσιαστικά στη χρήση βίας κλπ.), είναι η στάση της απέναντι στο κεφαλαιώδες αίτημα της ειρήνης. Για να κατανοήσουμε τη σημασία αυτού του χωρίου, αλλά και να μπορέσουμε να το ερμηνεύσουμε δυναμικά και διαχρονικά, είναι απαραίτητο να ανατρέξουμε στην αρχική του συνάφεια. Και πρώτα-πρώτα την ευρύτερη συνάφεια, δηλαδή αυτή καθαυτή την προς Εφεσίους επιστολή, στην οποία με περισσή δεξιότητα παρουσιάζεται «τό μυστήριον τό ἀποκεκρυμμένον ἀπό τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ» (Εφ 3:9), το μυστικό δηλαδή σχέδιο του Θεού για τη σωτηρία του κόσμου. Και το σχέδιο αυτό πραγματώνεται με τη δημιουργία της Εκκλησίας, τη συγκρότηση δηλαδή των πιστών σε ένα σώμα και μια κοινωνία ειρήνης και δικαιοσύνης.

Η κατανόηση αυτή της Εκκλησίας, ως σώματος Χριστού και κυρίως ως κοινωνίας ειρήνης και δικαιοσύνης, αναπτύσσεται παραστατικά στη στενότερη συνάφεια του στίχου αυτού της προς Εφεσίους (2:11-22). Στην ενότητα αυτή ο Χριστός περιγράφεται ως «ἡ εἰρήνη ἡμῶν» (2:14), όχι γιατί είναι χορηγός της εσωτερικής γαλήνης των πιστών, αλλά γιατί κατήργησε την έχθρα ανάμεσα στους Ιουδαίους και τους εθνικούς, «τό μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας», δημιουργώντας με

τον τρόπο αυτό «*ένα καινόν άνθρωπον ποιῶν εἰρήνην*» (2:15). Αποκαταλλάσσοντας, λοιπόν, ο Χριστός διά του Σταυρού του τους πρώην εχθρούς μεταξύ των «*εὐηγγελίσατο εἰρήνην... τοῖς μακράν καί εἰρήνην τοῖς ἐγγύς*» (2:17).

Κι ερχόμαστε στην ουσία του προβλήματος. Στο πώς, δηλαδή, η παύλεια αυτή περί ειρήνης διδασκαλία πέρασε μέσα από τη μακραίωνη παράδοση της Ορθοδοξίας στο πλήρωμα της Εκκλησίας. Στο λατρευτικό χώρο, στον οποίο εκφράζεται η ταυτότητα της Εκκλησίας ως λατρεύουσα κοινότητα, η ειρήνη αποτελεί όχι απλώς ουσιαστικό, αλλά κυρίαρχο και πρωταρχικό αίτημα. Η Θ. Λειτουργία αρχίζει και τελειώνει με έντονη αναφορά στην ειρήνη, αρχίζει με τα Ειρηνικά, που λέγονται έτσι γιατί αναφέρονται στην ειρήνη και αποσκοπούν στο να μεταφέρουν στη συνείδηση του λαού το Θείο δώρο, μα συνάμα και υπέρτατο καθήκον, της ειρήνης («*ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν*» - «*ὑπέρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης*» - «*ὑπέρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου...*» κλπ.). Τελειώνει με τη φράση «*ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν*». Θα μπορούσε ώρες ατέλειωτες να μιλάει κανείς για τη δυναμική διάσταση της ειρήνης μέσα στη λατρεία. Από τις συνεχείς επαναλήψεις των ειρηνικών, μέχρι την κορύφωση της αναφοράς, όπου οι πιστοί προσφέρουν ως ευχαριστία στον δημιουργό τα τίμια δώρα («*πρόσχωμεν τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν...*»)· από την οπισθάμβωνη ευχή (εἰρήνην τῷ κόσμῳ σου δώρησαι» κλπ.), μέχρι τη «μετα-Λειτουργία» (τη δράση δηλαδή στην οποίαν καλούνται αιώνες τώρα οι πιστοί με το «*ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν*»), κυρίαρχη θέση κατέχει το αίτημα της ειρήνης. Ἄλλωστε η «ἀπόλυση» δεν αποτελεί το τέλος ενός λειτουργικού, στο οποίο ο πιστός μετέχει με ἀπάθεια, αλλά την αρχή μιας αέναης κίνησης και δράσης για τη μεταμόρφωση του κόσμου. Θα ήταν σχιζοφρενικό μέσα στο Ναό να δεόμαστε: «*ὑπέρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου*» και να μην αγωνιζόμαστε ἔξω από αυτόν για την επικράτηση της ειρήνης και της δίδυμης ὅπως αποκαλείται ἀδελφῆς της, της δικαιοσύνης, για την ακεραιότητα της κτιστής δημιουργίας, την κατάργηση των εξοπλισμών, την αποτροπή ενός πυρηνικού ή οικολογικού ολοκαυτώματος κ.ο.κ. «*Ἡ ἴδια δράση φέρνει τον ἄνθρωπο εἰς τὴν πάντα νουν υπερέχουσαν εἰρήνην*», λένε οι αγιορείτες πατέρες.

Αν η βιβλική στοιχείωση και η λειτουργική κατοχύρωση της ειρήνης και της δικαιοσύνης δεν μπορούν σοβαρά να αμφισβητηθούν, κατά τη νεωτερική περίοδο εξαιτίας της αυτονομίας της επιστήμης, της ηθικής, της κοινωνικής εξέλιξης κλπ, παρουσιάστηκε μια αυξανόμενη αδικία στην παραγωγή και κατανομή των υλικών αγαθών, στην οποία δυστυχώς ο χριστιανικός κόσμος για μεγάλο χρονικό διάστημα παρέμεινε απαθής, συντασσόμενος σε ορισμένες περιπτώσεις με τους παράγοντες της αδικίας και του ἄρχοντες της βίας και πολέμιους της ειρήνης.

Τέσσερις από τις πλέον ουσιαστικές πρωτοβουλίες, που τα τελευταία 25 χρόνια ανέλαβε η ανά την οικουμένη χριστιανική κοινότητα στα πλαίσια του ΠΣΕ, που παρά τις ελλείψεις του συνεχίζει να αποτελεί το προνομιακό ὄργανο της σύγχρονης χριστιανικής μαρτυρίας, αλλά και της πορείας για την

αποκατάσταση της ορατής ενότητας της Εκκλησίας, αποτελούν οι δεκαετίες για τις γυναίκες και την ειρήνη: Η «Οικουμενική Δεκαετία: Οι εκκλησίες αλληλέγγυες προς τις γυναίκες», που ολοκληρώθηκε στη Γ.Σ. της Χαράρε το 1998, και η «Δεκαετία για την Υπέρβαση της Βίας» (DOV), που ολοκληρώθηκε στο Κίγκστον της Τζαμάικας της Καραϊβικής (15-25 Μαΐου 2011). Είχε προηγηθεί η πρωτοβουλία για την καταπολέμηση του ρατσισμού, κοινός παρονομαστής όλων αυτών η ειρήνη, η πάντα νουν υπερέχουσα. Η τρίτη, και ίσως σπουδαιότερη, πρωτοβουλία ήταν η διεύρυνση του πεδίου δράσεως της παγκόσμιας ιεραποστολής πέραν του δίπολου «ειρήνη-δικαιοσύνη» (Justice and peace), στο οποίο είχε αναγκαστικά εγκλωβιστεί κατά την περίοδο του ψυχρού πολέμου, και στην ευθύνη της διάσωσης του περιβάλλοντος, της «καλής λίκν δημιουργίας» με άλλα λόγια. Έτσι το ιεραποστολικό δίπτυχο ειρήνη-δικαιοσύνη έγινε τρίπτυχο: Justice, Peace and Integrity of Creation, και μάλιστα με την αποφασιστική συμβολή και θεολογική συνδρομή της οικουμενικά προσανατολισμένης Ορθοδοξίας.

Τέλος, η τέταρτη και τελευταία πρωτοβουλία είναι αυτή που αποτυπώνεται στην τελευταία ιεραποστολική διακήρυξη, που σ' αυτό το νησί πριν από δυο μήνες επίσημα υιοθετήθηκε, αλλάζοντας ριζικά τον προσανατολισμό της παγκόσμιας ιεραποστολής. Είχε προηγηθεί το παγκόσμιο ιεραποστολικό συνέδριο στην Αθήνα (2005), που υπογράμμισε την αξία του ευαγγελίου ως πηγής συμφιλίωσης και θεραπείας, και προέτρεπε τους χριστιανούς να καταθέτουν την μαρτυρία τους ως οι κατ' εξοχήν «διάκονοι της καταλλαγής», αφού «τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῶ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς» (Β' Κορ 5,18), να μετατραπούν δηλαδή από επιθετικούς ιεραποστόλους σε κήρυκες της καταλλαγής, της ειρήνης, της δικαιοσύνης και υπεύθυνοι για την διατήρηση της ακεραιότητας της κτιστής δημιουργίας.

Τις τελευταίες, όμως, δεκαετίες το ιεραποστολικό χρέος της παγκόσμιας χριστιανικής κοινότητας, έχει επικεντρωθεί στο αγωνιώδες ερώτημα αν είναι εφικτή μια αναστροφή της ομολογουμένως και εξ αντικειμένου ανήθικης παγκόσμιας τάξης πραγμάτων, πνευματικής, κοινωνικής, και κυρίως οικονομικής. Αυτή τη φορά, όμως, με τη συνδρομή της συσσωρευμένης σοφίας των θρησκευτικών και ηθικών πνευματικών παραδόσεων σε αναζήτηση νέας παγκόσμιας ηθικής και ανθρώπινης ευθύνης, παράλληλα με τα διεθνώς – πλην όμως ερήμην των θρησκειών – κατοχυρωμένα ανθρώπινα δικαιώματα. Η οικολογική κρίση, που όλο και περισσότερο δείχνει ανάγλυφα το εφιαλτικό της πρόσωπο, έχει πειστικά αποδείξει πως η περίφημη Declaration of Human Rights, η Διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που πολύ ορθά υιοθέτησε η παγκόσμια κοινότητα (εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων), και μάλιστα μέσω του διεθνούς δικαίου, είναι απελπιστικά ελλιπής αν δεν συνοδευτεί και από μια παράλληλη Διακήρυξη των ανθρωπίνων ευθυνών, Declaration of Human Responsibilities.

Από την δεκαετία του '90 και μέχρι σήμερα η συντεταγμένη Ορθοδοξία, όπως και η παγκόσμια κοινότητα γενικότερα, επικεντρώνει την προσοχή της σε δυο

αλληλοσυμπληρούμενους άξονες: τον **διαθρησκειακό** διάλογο και την **περιβαλλοντική** ευαισθησία. Είναι η εποχή της ανόδου στον οικουμενικό θρόνο (Νοε. 1991) του πατριάρχη Βαρθολομαίου, με τον οποίο αρχίζει η βασισμένη στις διαθρησκειακές σχέσεις παγκόσμια καμπάνια για το περιβάλλον. Στα επάλληλα διεθνή και διεπιστημονικά οικολογικά συνέδρια, που με πρωτοβουλία του έχει μέχρι σήμερα διοργανώσει το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αναγνωρίστηκε και ομολογείται πλέον ευρύτερα, ότι η επιστήμη (το ιδεώδες δηλαδή της νεωτερικότητας) και η θρησκεία (από τους πλέον πανάρχαιους και ανθεκτικούς θεσμούς της ανθρώπινης κοινωνίας) είναι εξίσου υπεύθυνες για την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, και για τον λόγο αυτό οφείλουν αμφοτέρως να επαναπροσδιορίσουν την στάση τους αναφορικά με την ακεραιότητα της κτιστής δημιουργίας του Θεού. Ο Θεός είναι ο δημιουργός όλης της ζωής, αυτός διαρκώς την συντηρεί και επιδιώκει την εκπλήρωσή της. Γι' αυτό και απαιτεί να συνεργαζόμαστε μαζί του, αλλά και με όσους επιδιώκουν να οικοδομήσουν τη Βασιλεία του Θεού σε έναν άδικο, σπαρασσόμενο και κατακερματισμένο κόσμο.

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης, και σύσσωμη η σώφρων Ορθοδοξία, πιστεύουν πως η συνάντηση των θρησκειών και ο διαθρησκειακός διάλογος, ιδιαίτερα για την διάσωση του περιβάλλοντος, είναι ευθύνη των χριστιανών και ιδιαίτερα της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Μαζί με όλους εκείνους, που ανήκουν σε άλλες θρησκείες και ιδεολογίες, που όμως έχουν κάνει μια ρεαλιστική αξιολόγηση του κόσμου που ζούμε, η συντεταγμένη Ορθοδοξία θεωρεί υπέρτατο χρέος της την προώθηση ενός ευρύτερου διαλόγου των θρησκευτικών παραδόσεων με στόχο την διατήρηση της καλής λίαν δημιουργίας του Θεού από την διαφαινόμενη – και επιστημονικά σχεδόν επιβεβαιωμένη – οικολογική καταστροφή.

Οι κλειστές θρησκευτικές κοινότητες, κακά τα ψέματα, έχουν συμβάλει στον κατακερματισμό του κόσμου. Συχνά η ιστορία των σχέσεών τους έχει χαρακτηριστεί από ανταγωνισμό, αμοιβαίο αποκλεισμό, συγκρούσεις και ολοκληρωτικούς πολέμους. Χωρίς να αναφέρουμε τον περίφημο 30ετή πόλεμο, η παρούσα παγκόσμια συγκυρία (από τη Βόρεια Ιρλανδία, την πρώην Γιουγκοσλαβία, την Παλαιστίνη κλπ.) είναι αψευδής μάρτυρας. Η πεμπτουσία της χριστιανικής μαρτυρίας είναι πρώτα απ' όλα η «*διακονία της καταλλαγής*», γι' αυτό και απαιτείται συνεργασία με όποια κίνηση επιδιώκει να συμφιλιώσει τις θρησκευτικές παραδόσεις όλου του κόσμου, έτσι ώστε οι θρησκευτικές κοινότητες να ενθαρρύνουν την ενότητα και την ευημερία ολόκληρης της ανθρωπότητας και όχι να γίνονται αιτίες συγκρούσεων, και μερικές φορές ακόμη και πολέμων.

Στην τελευταία διακήρυξη των προκαθημένων των Ορθοδόξων Εκκλησιών που αναφέραμε πιο πάνω, πέραν της κριτικής του ατομισμού και του ισχύοντος συστήματος της παγκόσμιας οικονομίας, αναφέρονται και τα εξής: «*Η Όρθόδοξος Έκκλησία φρονεί ότι ή τεχνολογική και οικονομική πρόοδος δέν έπιτρέπεται νά οδηγούν εις τήν καταστροφήν του περιβάλλοντος και τήν έξάντλησιν των φυσικων πόρων. Η άπληστία διά τήν ίκανοποίησιν των υλικων επιθυμιων οδηγεί εις τήν πτώχευσιν τής ψυχής του ανθρώπου και του*

περιβάλλοντος. Δεν πρέπει να λησμονηται ότι ο φυσικός πλοῦτος τῆς γῆς δεν είναι μόνον περιουσία τοῦ ἀνθρώπου ἀλλά, πρωτίστως, δημιουργία τοῦ Θεοῦ: «τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τό πλήρωμα αὐτῆς, ἡ οἰκουμένη καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ» (Ψαλ. 23, 1). Ὀφείλομεν νά ἐνθυμώμεθα ὅτι, ὄχι μόνον αἱ σημεριναί, ἀλλά καὶ αἱ μελλοντικαί γενεαί ἔχουν δικαίωμα ἐπὶ τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν, τὰ ὅποια μᾶς ἔδωσε ὁ Δημιουργός» (§ 8-10).

Βέβαια, οἱ διάφορες θρησκείες συνεχίζουν νά προβάλλουν αξιώσεις αποκλειστικότητας στη σωτηρία, που στην πραγματικότητα ακυρώνουν ἄλλους τρόπους ὑπαρξης καὶ πίστεως. Εἶναι σε αὐτό ακριβῶς τὸ πλαίσιο που ὁ Hans Küng διατύπωσε τὴν αξιωματικὴ θέση ὅτι «δεν μπορεῖ νά υπάρξει εἰρήνη στον κόσμο, ἀν δὲν υπάρξει εἰρήνη μεταξύ τῶν θρησκειῶν», καὶ ὅτι «δεν μπορεῖ νά υπάρξει εἰρήνη μεταξύ τῶν θρησκειῶν ἀν δὲν ὑπάρχει διάλογος μεταξύ τους». Ἄλλωστε τὰ προβλήματα που ἀντιμετωπίζει σήμερα ἀντιμετωπίζει ὁ κόσμος δὲν μποροῦν νά ἐπιλυθῶν μεμονωμένα ἀπὸ οποιαδήποτε μεμονωμένη θρησκευτικὴ παράδοση. Στις μέρες μας ὄλο καὶ περισσότεροι ἄνθρωποι ἀναζητοῦν μίαν πνευματικότητα που δὲν εἶναι σχεταριστικὴ, ἀλλὰ ολιστικὴ, μίαν πνευματικότητα που ἀνοίγει τὶς καρδιές στους ἄλλους καὶ δὲν δημιουργεῖ ἐχθρὰ γιὰ τους ἄλλους, ἀκόμη καὶ θρησκευτικὴ καὶ θεολογικὴ ἀντιδικία με τους ἄλλους.

Οἱ πάντες σήμερα ἀναμένουν ἀπὸ τὶς θρησκευτικὲς κοινότητες νά συμβάλουν στην ευημερία του κόσμου, καὶ δὲν ἀνέχονται οἱ θρησκείες νά αποτελοῦν ἕναν ἀκόμη παράγοντα διαίρεσης, μίαν ἀκόμα δύναμη κατακερματισμοῦ. Παρ' ὅλες τὶς διαφορές καὶ παρ' ὅλη τὴν ποικιλομορφία τους οἱ θρησκείες εἶναι ἀδιανόητο νά μὴ συνεργάζονται γιὰ τὴ δημιουργία μίαν πανανθρώπινης οικογένειας, που ἐπιτέλους θὰ ζεῖ με εἰρήνη καὶ ἀρμονία. Με τὴν τεράστια μάλιστα ἀπήχηση που ἔχουν στα λαϊκὰ στρώματα μόνον αὐτές μποροῦν νά συμβάλουν ἀποφασιστικά στην διατήρηση τῆς ἀκεραιότητας τῆς δημιουργίας, ἀλλὰ καὶ νά ἐπιβάλουν τὴν Διακήρυξη τῶν ἀνθρωπίνων ευθυνῶν.

Πέραν, ὅμως, τῆς ἀκεραιότητος τῆς δημιουργίας ὁ διαθρησκευτικὸς διάλογος ἀπτεται καὶ τῶν σύγχρονων κοινωνικῶν προβλημάτων. «Οἱ Ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ συμερίζονται μετὰ τῶν ἄλλων, **θρησκευομένων ἢ μὴ ἀνθρώπων τοῦ πλανήτου**, τὴν εὐθύνην διὰ τὴν σύγχρονον κρίσιν, διότι ἠνέχθησαν ἢ συνεβιβάσθησαν ἀκρίτως καὶ πρὸς ἀκραίας ἐπιλογάς τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς τὴν ἀξιόπιστον ἀντιπαράθεσιν πρὸς αὐτάς τοῦ λόγου τῆς πίστεως» (§ 6 του μηνύματος τῶν προκαθημένων το 2008). «Τὸ χάσμα μεταξύ πλουσίων καὶ πτωχῶν διευρύνεται δραματικῶς ἐξ αἰτίας τῆς οικονομικῆς κρίσεως, ἡ ὅποια εἶναι συνήθως ἀποτέλεσμα μανιακῆς κερδοσκοπίας ἐκ μέρους οικονομικῶν παραγόντων καὶ στρεβλῆς οικονομικῆς δραστηριότητος, ἡ ὅποια, στερουμένη ἀνθρωπολογικῆς διαστάσεως καὶ εὐαισθησίας, δὲν ἐξυπηρετεῖ, τελικῶς, τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας τῆς ἀνθρωπότητος» (συνεχίζει στην § 8 τὸ μήνυμα τῶν προκαθημένων).

Αὐτὴ, ὅμως, ἡ ἀναγκαιότητα δὲν ἦταν πάντοτε αὐτονόητη στο παγκόσμιον χριστιανικὸν ἱεραποστολικὸν κίνημα. Γιὰ 50 καὶ πλέον χρόνια τόσο σε πολυμερές, ὅσο καὶ σε αὐστηρὰ ὁμολογιακὸ, ἐπίπεδο οἱ χριστιανοὶ ἦταν ἀρηνητικά

διακείμενοι στην αποδοχή του διαθρησκειακού διαλόγου ως θεμιτό «ιεραποστολικό παράδειγμα», αφού ελάχιστοι είχαν προβληματιστεί για την παγκόσμια εν Χριστώ σωτηρία, και κατά συνέπεια την αναγκαιότητα μιας θεολογίας των θρησκειών. Ήταν ο Ορθόδοξος μητροπολίτης του Όρους του Λιβάνου Georges Khodr που πρώτος κατά την δεκαετία του '70 υποστήριξε με πάθος την αναγκαιότητά του διαθρησκειακού διαλόγου, με βάση την «οικονομία του Αγίου Πνεύματος», έννοια την οποία μερικές δεκαετίες νωρίτερα είχε υποστηρίξει ο Νικόλαος Λόσσκυ. Ο μητροπολίτης του Όρους του Λιβάνου υπογράμμισε πως μια χριστοκεντρική θεολογία διαχωρίζει το Χριστό από το μυστήριο της Αγίας Τριάδος. Πέρα από την υποστατική αυτονομία του Πνεύματος η έλευση του Αγίου Πνεύματος στον κόσμο δεν είναι υποδεέστερη από αυτήν του Υιού, αλλά ούτε και μια απλή λειτουργία του Θεού Λόγου. Ανάμεσα στην «οικονομία του Υιού» και την «οικονομία του Πνεύματος» υπάρχει μια αμοιβαιότητα. Από τη στιγμή που το Πνεύμα «όπου θέλει πνει» (Ιω. 3,8) δεν μπορούμε να αποκλείσουμε, υποστήριζε, τις μη-χριστιανικές θρησκείες ως σημεία στα οποία επενεργεί το Άγιο Πνεύμα. Ο Khodr θεωρούσε πως το κύριο ιεραποστολικό μας έργο είναι «να ακολουθήσουμε τα ίχνη του Χριστού όπως αυτά γίνονται αισθητά στις σκιές των άλλων θρησκειών».

Με την συμβολή της Ορθόδοξης πνευματολογίας άρχισε σε ευρύτερο διαχριστιανικό επίπεδο να διευρύνεται το θεολογικό όραμα και να αλλάζει ριζικά η έννοια της χριστιανικής μαρτυρίας. Εξ ου και οι σπασμωδικές αντιδράσεις τόσο των ακραίων συντηρητικών προτεσταντικών ομάδων, όσο και μερικών εκ αυτοαποκαλούμενων γνήσιων ή υπερ-ορθόδοξων. Το βασικό επιχείρημα ήταν ότι ο διαθρησκειακός διάλογος, εκτός των άλλων, αποτελεί σιωπηρή αποδοχή, ότι «όλες οι θρησκείες είναι οι ίδιες». Πολλοί, μάλιστα, εκ των ακραίων ευαγγελικαλιστών υποστήριξαν–και όπως συμβαίνει σε πάμπολλες περιπτώσεις (666, κάρτα πολίτη κλπ) η επιχειρηματολογία τους υιοθετείται αυτούσια από πολλούς ημετέρους «ου κατ' επίγνωσιν» ζηλωτές–ότι η ενασχόληση με τον διαθρησκειακό διάλογο υπονομεύει την καθολικότητα και την αλήθεια της Εκκλησίας, η δυναμική εμπλοκή και ενασχόληση με τα περιβαλλοντικά ζητήματα αποτελούν όθνια στοιχεία, ξένα προς το «ευαγγέλιο» της σωτηρίας, ξένα προς την Ορθόδοξη παράδοση και το πνεύμα των Πατέρων. Παρόμοια ανησυχία εκφράστηκε ατεκμηρίωτα από όσους βλέπουν ότι ένας τέτοιος διάλογος οδηγεί στον συγκρητισμό. Ο διαθρησκειακός διάλογος, όμως, δεν αποβλέπει ούτε στην δημιουργία μιας παγκόσμιας θρησκείας, το αντίθετο μάλιστα: είναι ουσιαστικά ο αντίποδας του συγκρητισμού με τη στενή έννοια του όρου! Είναι μια προσπάθεια προώθησης της συνεργασίας με απώτερο στόχο να διακονηθεί η ενότητα σε έναν κόσμο που σπαράσσεται από εντάσεις, διαιρέσεις και διαφωνίες.